

Platón – „a szó kalandja” és az értelem között;
Muscă, Vasile: *Introduce-re în filosofia lui Platon*,
Ed. Dacia, Cluj-Napoca,
1994

Vasile Muscă könyve, mely a Dacia Kiadó Propedeutica-sorozatában jelent meg, a sorozatcím jelentéséhez illeszkedve („propaideia” előzetes, előkészítő tanítást jelent) valóban azoknak íródott, akiknek háttérismeretekre, úgymond „segédkönyvre” van szükségük Platón tanulmányozásához. Stílusa ennek megfelelően a valamibe való bevezetés felváltatásához igazodik, felépítése pedig magának a platóni filozófiának a dinamizmusához: egy olyan életmű áttekintésére, vallja a szerző, amelyre a nyitottság, az állandó továbblépés, felülvizsgálás és újraértelmezés olyannyira jellemző, mint a Platónéra, az egyetlen célra-vezető módszernek a nyomkövetés bizonyul: lépésről lépésre, problémakörrel problémakörre, dialógusról dialógusra. A dinamizmus tiszteletben tartása az egyes kérdéseken belül is megmarad, így válik követhetővé úgy a problémák kibomlása és átalakulása, mint egymáshoz való viszonyuk. A bevezető-jelleg követelményeinek értelmében nem maradhat el bizonyos fogalmak tisztázása (különös tekintettel azokra az esetekre, amikor a fogalom

modern értelmezése elüt annak antik változatától) és a történeti-filozófiatörténeti, illetve társadalmi-politikai kontextusba való behelyezés.

A kronologikus áttekintés mögött azonban olyan szempontok húzódnak meg, amelyek a könyv tulajdonképpeni vezérfonalainak nevezhetők: a Szókratésszel való személyes viszony és a Mestertől való fokozatos függetlenedés szerepe Platón filozófiájának alakulásában; a nevelés kérdése és annak tétjei az athéni demokrácia viszonyainak kontextusában és a szofisták által képviselt mentalitással szemben; Platón elkötelezettsége a polisz ügyei iránt, illetve kritikai hozzáállása mind a társadalmi kérdésekhez, mind saját filozófiájához.

Platón életének korszaka a szóbeliség, illetve az írásbeliség kontextusában kerül bemutatásra. Az arisztokrácia korában, amikor a szóbeli hagyomány dominált, az igazság letéteményese a költő, aki emlékezetére hagyatkozva, de az ihletettség pillanataiban az isten által megszállva a szó szentségét képviseli. A demokráciában azonban, amelynek késői korszakában nyeri el az írásbeliség a vezető szerepet, a szó a hatalom elsődleges eszközüvé válik, felhasználása a hatalmi érdekek függvényében történik, így a hazugság úgyszólván „polgárjogot nyer”, a

Recenzió

szó pedig elválik a dolgoktól, a gondolatoktól és a cselekvéstől – értelmét veszti mind az igazság, mind a moralitás szintjén: önmagában is működik. Abban a társadalomban tehát, amelyben a pervertáló hatalom és a pervertálható nép kölcsönösen támogatja és fenntartja egymást, nem csupán arról beszélhetünk, hogyan mozdulnak el a tudás, az emlékezet és a nyelv viszonyai a demokrácia, a törvény és az írásbeliség új viszonyai felé, hanem egyszerűen a szó pervertálódásáról is. Erre az értékvesztésre adott reakcióként jelenik meg Muscă értelmezésében a platóni metafizika, mely az ideák világában a szavak értelmének letéteményesét nyújtja, a tiszta értelmek univerzumát. De Platónnál, aki az ismeret-feledés-émlékezés séma alkalmazásával és a szóbeliség értékének vallásával egyaránt kötődik az arisztokratikus kultúra által fémjelzett múlthoz, jelene és felfogásmódja viszont a demokráciához köti, a szó visszahelyezése eredeti jogaiba szorosan összefonódik a nevelés kérdésével, amely ebben a helyzetben nem lesz más, mint úgyszólván „belenevelés az igazságba”. Az egykori költő szerepét a racionalitás képviselőjeként bár, de a filozófus veszi át, az ideák mint értelemadók nevében. A filozófus válik a szó eredeti rangjának helyreállítójává, s e munka tétje nem kevesebb,

mint a társadalom újramegalapozása.

Ebben a kontextusban válik Szókratész, aki a korai dialógókban különösen élethűen, valóban személyként van jelen (és akinek az athéniak előtti rehabilitálása akkoriban Platón egyik fő célja) lassanként „a filozófus” és „a jó polgár” szimbólumává, az egyetlené, aki az igazság keresésének szentelt filozófusi életet, és a törvények tisztelete jegyében leélt (és befejezett) állampolgári életet maradéktalanul megvalósította. Szókratész tehát annak a felelősségtudatnak a szimbóluma, amely a degradálódott szó és a degradálódott állampolgári státus értékének visszaállítására irányul, és egyúttal olyan tanító, akinek szellemében a célhoz vezető út a nevelés kérdésének vizsgálatával válik megragadhatóvá. A gondolkodás és a cselekvés, az egyéni és a közösségi érdek összhangba hozásának eszköze, a nevelés, Platónnál általánosan alkalmazhatóként jelenik meg: az anamnézis-elmélet értelmében a tanulás elutasítása nem menthető fel a képességek hiányára hivatkozva; a tanulás morális kérdéssé válik.

Muscă „nyomonkövető” interpretációjában a nevelés kérdésétől indulva érkezünk el az ideákhoz: az erény nevelés által érhető el, a nevelésben a nevelő személyes példáján kívül a tanulás tényezője is

lényegi szerepet játszik, a helyes ismeret biztosítóka viszont az ideákra való visszaemlékezés. Az ideatan kidolgozásának elméleti indítéka Platón számára az igaz ismeret lehetőségének elméleti megalapozása, a szofista „felvilágosodás” által hirdetett egyoldalú, absztrakt racionalizmus és relativizmus ellenében. Az igaz ismeret tárgya tehát az idea lesz, vagyis az, ami egyetemes és általános: ami van, nem pedig ami létesül. A „Bevezetés Platón filozófiájába” szerzője számbaveszi mindazokat a félreértelmezéseket, amelyeket a platóni ideatan elszenvedett: az Arisztotelészről származó „megkettőzés”-érv (ti. hogy az ideák pusztán csak megkettőznék a világot) ellenében kifejti az ideák értelemhordozó funkcióját, amelyről már szoltunk, kiemeli továbbá az ideák és a fogalmak azonosításának tévességét – a fogalomnak ugyanis csak logikai realitása van, míg az idea egyaránt ontológiai és gnoszeológiai elv. A platóni metafizika alapja a lét és a gondolkodás eleata eredetű azonossága, így az ideák egyaránt jelentik a dolgok létezésének okát és megítélésük kritériumát. Platón dialektikus logikája „a konkrétumot a realitás alapján értelmezi és értékeli”.

A platóni filozófia dinamikus jellegének kiemeléséhez kapcsolódik a filozófus kritikai

szellemének előtérbe helyezése. A motívum természetesen a kritikai dialógusok elemzésekor válik a leghangsúlyosabbá. A logikai válság, amelybe Platón a „dolgoktól” éppúgy, mint egymástól hermetikusan elszigetelt, önmagukban – és önmagukért való ideák világának ellentmondásai miatt kerül, az ideatan felülvizsgálásához és kritikájához, végül az eleata mozdulatlanság-elv feladásához vezet: lehetségessé válik az ideák egymással való kapcsolata, a mozgás pedig a lét egyik alapvető determinációjává válik – lét, értelem, élet, lélek és mozgás egyaránt meghatározza egymást, hogy aztán az időskori dialógusban, a Timaiosban a „létesülés rehabilitálása” is megtörténjen.

Az ideatan mindamelllett túlmutat a racionalitás körén. E túlmutatás egyik tényezője az erősz-princípium, amely az ideák közvetlen megismerésének elve, és amely a lélek és az ideák egyneműségének biztosítóka. A másik tényezőt már említettük, s ez egyben az ideatan kidolgozásának gyakorlati indítéka: Platón elkötelezettsége a társadalmi-politikai szféra iránt. Az ideák világa ugyanis egyúttal a társadalmi-politikai reform modellje, megismerésének folyamata pedig nem egyirányú: felszálló ágból (a dolgoktól az ideák felé) és leszálló ágból (az ideáktól vissza a dolgokhoz) áll: az

Recenzió

igaz ismeret mellett tehát a változtatásra irányuló gyakorlati indítékot és indítást is implikálja. Az ideális államférfi így nemcsak filozófus, de a cselekvés embere is, és ez az ideál nem marad meg a pusztán elmélet szintjén – gondoljunk a platóni Akadémiára, amely afféle, az erények reformját megvalósítani óhajtó politikus-filozófus-képzőként működött. Egyébként a társadalmi szférába vezetnek vissza azok az eredmények is – hívja fel a figyelmet Muscă –, amelyekre Platón a kritikai dialógusok problémafelvetésének kapcsán jutott – nevezetesen úgy, hogy a Jó kérdésének újraértelmezését készítik elő. Az időskori dialógusokban, amelyekre egyre inkább jellemző a püthagoreus elemek bősége, továbbá a mérték és az arány kérdése körül elrendeződő fogalomtár, a jót életformaként, sőt, az emberhez leginkább illő életformaként definiálja a filozófus. Úgy a jó, mint az igazságosság kérdése mérték-kérdéssé válik. Az igazságosság tudományának a mérték tudományaként való megjelölése visszautat az erény taníthatóságának szókra-tészi kérdésére, mely Platón gondolkodását a kezdetektől fogva meghatározta. S annak ellenére, hogy tapasztalatai hatására időközben gyökeresen megváltozott szemlélete az emberi természetet és ezzel összefüggésben a nevelhetőség

mértékét illetően, a leginkább a konkrétum felé fordulónak nevezhető utolsó művében, a Törvényekben is a nevelésben, az állampolgárnak az erény útjára való vezetésében jelöli ki a törvények célját. Tehát mind Platón indítékait, mind filozófiáját magát tekintve meghatározó jelentőségűnek mondható az erkölcsi-társadalmi reform megalapozásának és megvalósításának igénye. Épp ezért – emeli ki Muscă – metafizikájának „legvégső és legmélyebb mozgatórugója a társadalmi-politikai és a morális szférában keresendő”.

(Balogh Brigitta)

Robin, Léon: Platon, București, Editura Teora, 1996. Fordította: Lucia Magdalena Dumitru

Léon Robin Platón-monográfiáját két posztulátum működteti: egyrészt az, hogy mivel Platón lényegében filozófus volt (művész mivolta mellett), egy sajátos filozófiai tan-nal kellett rendelkeznie, másrészt pedig az, hogy lehetetlen valakinek a megismerés problematikáját, annak tárgyát és eljárás módját úgy vizsgálnia, hogy előzetesen ne tisztázná, rendszerezné hipotéziseit.

Ami az első előfeltevést illeti, könnyen belátható, hogy Platón nem valamiféle eklektikus módon tákolta össze elméletét az azt megelőző külön-

féle bölcseletekből, hanem egy sajátos szintézist teremtett a szembenálló (vitába lépő) felfogások ütköztetéséből, egybegyűjtéséből. A rendszerproblematikát érintő második posztulátum azonban már nehézségekbe ütközik. Platón dialógusaiban ugyan érzékelhető az a törekvés, hogy gondolatait valamiféle „rendszerbe” foglalja, viszont sehol sem találkozunk dogmatikusan tált „eredményekkel”, megoldásokkal, ezek valahogy mindig kisiklanak vagy besiklanak a nyitottság útvesztőibe. Ennek ellenére a dialógusok vizsgálódásainak és próbálkozásainak kulisszái mögött egy jól körülhatárolható, rendezett tantétel húzódik meg.

Mindezek alapján Robin célkitűzése is kettős: egyrészt Platón gondolatainak szisztematikus osztályozása, másrészt pedig ezen gondolatok megpörgetése a Platón körülvevő eszmetörténeti kontextusban (főleg az óplatonizmus, illetve Arisztotelész vonatkozásában).

A platóni eszmék Robin általi tematikus osztályozása ismeretelméleti, ontológiai és etikai irányt követ, melynek során az anamnézisz, az ideatanban jelentkező dolgok és jelenségek, a lélek halhatatlansága, világ és istenség összefüggései, valamint az emberi magatartás és az állam megszervezésének problematikái kerülnek tárgyalásra.

Léon Robin könyvének külön érdeme, hogy a vizsgálódások során felmerült kérdésekhez kitűnő tematikus bibliográfiát nyújt, egy olyan könyvészetet, melynek tételei (a szerző bevallása szerint) vagy a monográfia hiányosságait igyekeznek pótolni, vagy pedig döntő jelentőségűek a Platón-interpretációk történetében.

A monográfia először 1936-ban jelent meg, a Presses Universitaires de France kiadásában. Az 1996-os román fordítás az 1988-as újrakiadás alapján készült.

(Gregus Zoltán)